

INLEIDING

Het demografisch en historisch-demografisch onderzoek heeft de laatste jaren een spectaculaire ontwikkeling gekend. Zowel in binnen- als buitenland vinden we deze evolutie bevestigd, o.m. in de oprichting van meerdere specifieke vaktijdschriften. Onder de best gekende vermelden we *Population*, *Annales de Démographie Historique*, *Population Studies*, *Family History*, *Population et Famille* en *Bevolking en gezin*. Ook in de meeste historische, sociologische en economische tijdschriften worden steeds meer demografische bijdragen opgenomen.

Op niet minder sprekende wijze komt de groeiende belangstelling voor het demografisch onderzoek aan het licht in de omvang van de lopende bibliografieën, die steeds meer ruimte voor deze disciplines vrijmaken. Even opvallend is de toename van het aantal licentieverhandelingen op dit gebied. Belangrijk is bovendien de vaststelling dat de behandelde deelfacetten in het demografisch onderzoek zich over een veelheid van probleemstellingen gaan uitbreiden en in die zin vaak een stimulerende rol vervullen bij het tot stand komen van multidisciplinaire projecten. De tijd is immers lang voorbij dat demografie enkel te vereenzelvigen was met het rekonstrueren van bevolkingcijfers of het optellen van het aantal geboorten, huwelijken en overlijdens. De technische verwerkingsmogelijkheden werden namelijk in die mate verfijnd en aangepast, dat voortaan een maximale en sterk geïntegreerde benutting van het massaal beschikbare bronnenmateriaal tot de mogelijkheden gaat behoren. Doorheen de veelheid aan cijfergegevens wordt het mogelijk om meteen aan diepte-onderzoek te doen en enig zicht te krijgen op de achterliggende sociaal-economische en mentaal-culturele mutaties. Dat met het demografisch en historisch-demografisch onderzoek de mogelijkheid vrijkomt om de moeilijk meetbare gedragspatronen van een bevolking vrij nauwkeurig te omschrijven, verklaart dan ook in menig opzicht waarom deze disciplines zich de laatste jaren zo sterk hebben kunnen ontwikkelen van een hulpwetenschap tot één der meest revelerende richtingen onder de menswetenschappen. Zonder de stimulerende inbreng van de demografie zou de functievergroting van de menswetenschappen wellicht heel wat minder omvattend en overtuigend gebleven zijn.

Met de publikatie van dit themanummer heeft het *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* duidelijk op deze recente ontwikkelingen van het historisch onderzoek willen inspelen. Tevens stond de bedoeling voor om de enorme verscheidenheid aan benaderingsmogelijkheden en interessesferen in enkele bijdragen te verduidelijken. Vandaar dan ook dat naast enkele artikels die sterker op de "technische" verwerking van de gegevens zijn afgestemd, ruimte werd opengelaten tot het bespreken van de bronnenheurstiek. Tevens werd in enkele overzichten geprobeerd bepaalde raakvlakken tussen het demografisch onderzoek en de sociale geschiedenis in het algemeen aan de orde te stellen.

Van bijzondere betekenis is de inleidende bijdrage van E. Hélin : *La démographie historique : rétrospective et perspectives*. Hij beschrijft en beoordeelt het gepresteerde werk in binnen- en buitenland en wijst op de inderdaad enorme mogelijkheden voor verder onderzoek. Zijn pleidooi voor een optimaler benutten van de theoretische en technische verworvenheden van de discipline, zal ongetwijfeld nog lang richtinggevend blijven.

Een drietal bijdragen betreffen de heuristiek. Het belang van de telling van het jaar IV (1796) wordt belicht door H. Van der Haegen : *Sociaal-economische en demografische structuur van de Vlaamse bevolking in het jaar IV*. Onder zijn leiding wordt thans bewerkt wat bewaard bleef van deze telling (580 gemeenten). Verwacht mag worden dat de systematische studie van de gegevens uitermate verrijkend zal zijn, zowel voor de kennis van de economische, de sociale als de demografische structuren op het einde van de 18de eeuw.

Minder gekend is de telling van 1814-1815, waarvan het tot stand komen uitvoerig wordt besproken door G. Gadeyne : *De volkstelling van 1814 in West- en Oost-Vlaanderen*. Deze blijkbaar zeer waardevolle telling bleef voor West-Vlaanderen nagenoeg volledig bewaard terwijl merkwaardig genoeg voor de Oostvlaamse gemeenten erg weinig is terug te vinden.

J. Hannes is op zoek naar de resultaten van de volkstelling van 1829. Het is bekend dat de verzamelde gegevens over leeftijd en burgerlijke staat van de inwoners in de loop van 1830 werden uitgeteld.

De resultaten van de volkstelling van 1.1.1830 te Brussel worden hier gepubliceerd. De enkele kritische opmerkingen, die reeds nu kunnen geformuleerd worden, laten uitschijnen dat deze telling op een ernstige wijze werd voorbereid en wellicht ook degelijk werd uitgevoerd.

Diepteonderzoek voor Vlaanderen werd ondernomen door I. Coolens : *Vruchtbaarheidstransitie eind 19de-begin 20ste eeuw. Testcase : Zottegem 1871-1925*. Met de tijdrovende maar uiteindelijk wel lonende methode van de gezinsreconstructie konden wijzigingen in de vruchtbaarheid van diverse sociale groepen gevolgd worden. De sociale topgroep deed reeds vóór 1900 aan anticonceptie, terwijl de andere sociale lagen (behalve de groep van de ongeletterden), eerst later een vruchtbaarheidsbeperkend gedrag aannamen. Bij het zoeken naar een verklaring besteedt de auteur heel wat aandacht aan culturele variabelen.

Dat is eveneens het geval in de bijdrage van J.P. Bougard : *Premiers symptômes d'une transition démographique : ce qu'enseignent les fluctuations saisonnières des naissances, mariages et décès à Wasmes et Warquignies aux XVIIIe et XIXe siècles*. Reeds in de 18de eeuw was de snel in aantal toenemende bevolking van deze dorpen overwegend werkzaam in de steenkoolontginning. In dit eerder niet-agrarisch milieu kan een vroege "modernisering" van het demografisch gedrag verwacht worden. De opgemerkte transitie betreft nog niet het beperken van de vruchtbaarheid, wel het langzaam verdwijnen van seizoenschommelingen in de aantallen geboorten en overlijdens en vooral de dalende mortaliteit.

Migraties blijven voor problemen zorgen in het demografisch onderzoek. H. Damas bewijst in haar methodologische bijdrage : *Les mouvements migratoires : définition, interprétation, perspective de recherche* dat een nauwkeurig en volledig historisch onderzoek van het fenomeen vrijwel is uitgesloten wegens de complexe aard ervan en wegens de gebrekkige informatie. Dat neemt niet weg dat — zoals de auteur aantoont — het onderzoek op basis van het beschikbaar statistisch materiaal wel diepgaander kan doorgedreven worden dan tot dusver is gebeurd.

Tegenover deze moeilijkheden plaatst de historische demograaf

echter zijn vindingrijkheid. Een mooi voorbeeld hiervan geven M. Poulain en M. Foulon met hun studie : *L'immigration flamande en Wallonie : Evaluation à l'aide d'un indicateur anthroponymique*. Ze gingen er — terecht trouwens — van uit dat familienamen beginnend met VAN wijzen op een Vlaamse oorsprong en zochten de verspreiding van die namen op in de Waalse provincies in de periode van ca. 1830 tot heden. Daarenboven slaagden ze erin voor de opvallende immigratiegolven de economische achtergronden aan te tonen.

Van een geheel ander aard zijn tenslotte de uitvoerige bijdragen van F. Daelemans : *Onderzoek naar de omvang en samenstelling van de huishoudens te Grimbergen in Midden-Brabant op het einde van de 18de eeuw* en van E. Van Loocke : *De samenstelling en de structuur van de Brugse huishoudens in het begin van de 19de eeuw*.

Het huishouden was en is zowel op demografisch als op sociaal vlak de eenheid, de kern bij uitstek. De studie van deze "nuclei" maakt dan ook op een directe wijze de confrontatie mogelijk van economische functies, van sociale posities en van aspecten van het demografisch gedrag.

J. HANNES